

KARTLÄGGNING AV LEASINGAVGIFTER

Rapport den 31 januari 2000

(Dnr. 4543-99-320)

INNEHÅLL

1. SAMMANFATTNING	2
2. BAKGRUND	4
3. SYFTE OCH AVGRÄNSNING.....	6
4. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT OCH METOD	7
5. BESTÄMNING AV LEASINGAVGIFTEN.....	9
6. KLAUSULER FÖR AVGIFTSJUSTERING	10
6.1 TILLÄMPADE KLAUSULER	10
6.2 INSPEKTIONENS SYN PÅ KLAUSULER FÖR RÄNTE- OCH AVGIFTSJUSTERING.....	11
7. DOMSTOLSAVGÖRANDE.....	13
8. FINANSMARKNADEN UNDER ÅREN 1990-1993.....	14
9. RESULTAT	17
9.1 FAKTAREDOVISNING	17
9.2 BOLAGENS KOMMENTARER.....	18
9.3 FINANSINSPEKTIONENS SLUTSATSER.....	19

1. SAMMANFATTNING

Finansinspektionen har undersökt utformningen och förekomsten av olika typer av avgiftsändringsklausuler som använts vid leasing mellan finansbolag och näringsidkare under perioden 1990 – 1996. Inspektionen har därvid fått bekräftat att många av de avtalsklausuler som använts vid avgiftsändring varit oklart utformade. Oklarheterna har i åtskilliga fall medfört tolkningsproblem och tvister. Flera ärenden är också under prövning i domstol eller skiljenämnd.

I kartläggningen har inspektionen studerat 504 leasingkontrakt startade under perioden 1990 – 1996. Av dessa har 25 procent, där avgiftsjusteringen inte följer utvecklingen av STIBOR 90 dagar, studerats närmare.

Den gjorda kartläggningen visar följande.

- Av samtliga studerade kontrakt har 54 procent en hänvisning till det allmänna ränteläget.
- I de 122 fall som inspektionen studerat närmare är 84 procent tecknade mellan åren 1990 – 1993 när finanskrisen utsatte det finansiella systemet för extrema påfrestningar. Merparten – 82 procent – av dessa kontrakt var knutna till det allmänna ränteläget.
- Klausuler med hänvisning till det allmänna ränteläget eller ränteläget på den marknad varpå leasegivaren vid var tid refinansierar sig innebär oklarheter som medfört olika tolkningar som i sin tur orsakat tvister.
- Leasegivarna har i nyare avtal övergått till att knyta avgiftsjusteringar till en specificerad publik ränta vilket reducerar osäkerheten och oklarheten i avtalen samt risken för tvister.

Vad inspektionen i sin tillsyn kan kontrollera är om det förekommit systematisk överdebitering. Det kan här konstateras att det råder en mängd oklarheter kring hur avgiftsändringsklausulerna skall tolkas.

Med hänsyn till de olika bedömningar som görs i de enskilda fallen som studerats och i brist på vägledande avgöranden i domstol är det inte möjligt för Finansinspektionen att påstå att det finns oskäligen avtalsvillkor eller om tillämpningen av villkoren varit avtalsstridig. Därmed saknas underlag för inspektionen att göra en bedömning huruvida någon osund verksamhet förekommit. I egenskap av utformare av avtalen har emellertid leasegivarna ett stort ansvar för brister och oklarheter i avtalen.

Det råder avtalsfrihet på förevarande område mellan näringsidkare. Detta innebär att avtalsslutande parter har ansvaret för innehållet i tecknade avtal. Stora leasetagare får anses ha bättre förutsättningar att hävda sin rätt gentemot leasegivarna. I sitt yttrande

över Leasingutredningens betänkande ”Finansiell leasing av lös egendom” (SOU 1994:120) tillstyrkte Finansinspektionen att vissa tvingande lagregler införs för konsumenter och för mindre näringsidkare. Inspektionen har inte ändrat uppfattning i denna fråga. Utredningens förslag har dock inte lett till någon lagstiftning på området.

Det är av vikt att avtalen på finansmarknaden utformas så att oklarheter rörande vem som bär ränterisken – kreditgivaren eller kredittagaren – minimeras. För att undvika framtida oklarheter och tvister bör en underrättelseskyldighet för leasegivare vid ändring av leasingavgift övervägas. En sådan underrättelseskyldighet skulle öka transparensen och underlätta leasetagarnas kontrollmöjligheter. Redan leasingutredningen innehöll ett sådant förslag. Denna fråga bör bli föremål för ytterligare överväganden och inte bara avse finansiell leasing.

2. BAKGRUND

Med finansiell leasing förstås en trepartstransaktion mellan en leverantör, en leasegivare och en leasetagare. Leasegivaren förvärvar leasingobjektet av leverantören enligt ett leveransavtal och upplåter det till leasetagaren enligt ett leasingavtal. Bl.a. kräver definitionen att leasetagarens betalningsåtagande är beräknat för att täcka hela eller den huvudsakliga delen av anskaffningskostnaden. I leasingavtalet finns som huvudregel en klausul som reglerar under vilka förutsättningar leasingavgiften får ändras. I de fall en rörlig ränta används anges oftast att ändring av leasingavgiften skall/får ske vid förändringar i det allmänna ränteläget, ränteläget på den marknad där leasegivaren vid var tid refinansierar sin verksamhet eller leasegivarens upplåningskostnader. Frågor kring tolkning och tillämpning av denna rätt till avgiftsändring har förorsakat en mängd tvister.

Frågan om s.k. ränteskruvning har under en lång tid varit aktuell. Med ränteskruvning avses att en leasegivare på ett avtalsstridigt sätt ändrar den ränta som ligger till grund för beräkning av leasingavgiften. Frågorna kring s.k. ränteskruvning aktualiseras främst på området finansiell leasing mellan näringsidkare; ett område som inte är lagreglerat genom särlagstiftning. Denna rapport behandlar uteslutande finansiell leasing mellan näringsidkare.

Frågan om en lagstiftning avseende finansiell leasing mellan näringsidkare har ingående utretts av Leasingutredningen i betänkandet Finansiell leasing av lös egendom (SOU 1994:120). Utredningen konstaterade bl.a. att nackdelarna med nuvarande ordning för leasetagaren i första hand ligger på det civilrättsliga planet och ytterst grundas på avsaknaden av klagande och balanserade lagregler för avtalstypen. Även för leasegivaren konstaterades nackdelar i form av den osäkerhet som avsaknaden av lagstiftning innebär vid rättslig prövning av leasingvillkorens hållbarhet (s.18). Utredningen lämnade förslag till en lag om finansiell leasing vari leasegivarens rätt att ändra leasingavgiften föreslogs bli reglerad. Förslaget har inte lett till lagstiftning.

I början av 1990-talet tillskrevs Finansinspektionen vid ett tiotal tillfällen av leasetagare eller företrädare för dessa. Synpunkter framfördes rörande leasingbolagens avgiftsuttag. Det hävdades att leasingbolagen debiterade leasingavgifter utöver vad som avtalats. Finansinspektionen hänvisade i sina svar i flertalet fall till att inspektionen inte har till uppgift att avgöra enskilda tvister utan att det är något som ankommer på allmän domstol eller i förekommande fall på skiljemän.

Vid den tiden fanns inga avgöranden i avtalstvister rörande avgiftsuttag från domstol. Under våren 1998 avgjordes en tvist mellan Riksbyggen ekonomisk förening och GE Capital Equipment Finance AB (GE Capital) genom skiljedom. Målet rörde huruvida GE Capital hade debiterat Riksbyggen högre ränta än vad som avtalats. Frågan om avtalsstridig avgiftsjustering har förekommit har såvitt Finansinspektionen känner till härutöver prövats i tre olika domar från Stockholms tingsrätt. Flera processer pågår och en dom är överklagad till Svea Hovrätt.

Med anledning av att frågor kring ändring av leasingavgiften i avtal om finansiell leasing mellan näringsidkare åter aktualiserats bl.a. genom ovannämnda rättsliga avgöranden beslutade inspektionen sommaren 1999 att kartlägga förekomsten av olika klausuler och analysera dessa.

3. SYFTE OCH AVGRÄNSNING

En av Finansinspektionens uppgifter är att se till att tillståndspliktig verksamhet bedrivs på ett sunt sätt. I förevarande sammanhang regleras detta i 1 kap. 4 § lagen om finansieringsverksamhet, som stadgar att ett kreditmarknadsföretags verksamhet skall bedrivas så att allmänhetens förtroende för kreditmarknaden upprätthålls och i övrigt så att verksamheten kan anses sund.

Om det finns tecken som tyder på att verksamheten inom något visst område inte bedrivs i enlighet med dessa krav finns det anledning för Finansinspektionen att företa en särskild undersökning. Resultatet av en sådan undersökning kan sedan vara sådant att Finansinspektionen bedömer det lämpligt att gå ut med förtydligande anvisningar eller allmänna råd för den aktuella verksamheten. För ett konkret ingripande mot enskilda institut krävs att det är klarlagt att missförhållanden av viss beskaffenhet föreligger.

Denna undersökning syftar till att kartlägga utformningen och förekomsten av olika typer av avgiftsjusteringsklausuler under olika tidsperioder samt att undersöka det aktuella rättsläget på området. På ett mera generellt plan är avsikten att Finansinspektionen skall analysera och redovisa arten och omfattningen av eventuella problem på området. Härvid gäller det att särskilt bedöma följande frågeställningar.

- Har avtalsstridig avgiftsjustering förekommit och i så fall har avtalsbrotten varit systematiska eller endast utgjort enstaka företeelser?
- Har någon osund verksamhet förekommit?
- Vem har ansvar för att lösa eventuella problem?

4. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT OCH METOD

Finansinspektionen har kartlagt följande sju större leasegivares avtalsvillkor samt avgiftsuttag.

ABB Credit Finans AB
FöreningsSparbanken Finans AB
GE Capital Equipment Finance AB
Handelsbanken Finans AB
Nordbanken Finans AB
SEB Finans AB
Telia Finans AB

Kartläggningen har avsett leasingavtal som startats under tiden 1990 till och med 1996 där leasetagarna var näringsidkare; sammanlagt 157 999 avtal för samtliga leasegivare. Finansinspektionen har här genomfört en stickprovsundersökning genom att slumpvis välja ut ett avtal per månad och bolag, totalt 84 leasingavtal per bolag. För ett av bolagen med begränsat antal avtal valdes ett mindre antal avtal ut. Totalt valdes sammanlagt 504 avtal ut för granskning. Noteras bör att de granskade bolagens leasingportföljer kan innehålla avtal som förvärvats från andra leasegivare. En del av de granskade avtalen emanerar således inte direkt från bolagen.

För de utvalda avtalen anmodade inspektionen bolagen att inkomma med följande uppgifter.

- baspris (egendomens värde vid leasingavtalets startdatum),
- kalkylerat restvärde vid leasingperiodens utgång,
- uppgift om leasingavtalet innefattar förskotts- eller efterskottsannuiteter,
- antal betalningar under leasingperioden,
- aviserad leasingavgift vid varje betalningsperiod under leasingavtalets löptid,
- den räntesats som legat till grund för bestämmandet av den ursprungliga leasingavgiften,
- den räntesats som legat till grund för justering av leasingavgiften därefter.

Till dessa uppgifter fogade bolagen dokumentation samt följande ytterligare uppgifter.

- kopia av leasingavtalet innehållande avgiftsjusteringsklausul jämte eventuella bilagor och kommentarer till avtalet,
- uppgift om till vilken räntetabell respektive leasingavtal var att hänföra,
- ytterligare information och dokumentation som kunde vara erforderlig för bedömandet av räntenivån vid varje tidpunkt.

Inspektionen har vidare för respektive bolag samlat in uppgifter om antal avgiftsändringsklausuler av olika typer, under vilka tidpunkter dessa använts, storleken på

kontrakten, huruvida avtalen anknyter till ett ramavtal samt hur stor andel av avtalen som innehållit skiljeklausul resp. räntegolv.

För att nedbringa antalet fall där närmare utredning behövt göras har inspektionen använt sig av en enkel urvalsmetod. Inspektionen har därvid utgått från antagandet att det är osannolikt att någon avtalsstridig avgiftsjustering skulle kunna ifrågasättas i fall där de faktiskt genomförda avgiftsändringarna inte påtagligt avviker från den s.k. STIBOR-räntans (Stockholm Interbank Offered Rate) ändringar under perioden. Genom denna metod har ca 75 % av de utvalda avtalen kunnat läggas åt sidan, varigenom den närmare undersökningen begränsats till återstående 25 %.

Jämförelsemetoden får betraktas som ett enkelt sätt att minska den belastning som den detaljerade utredningen medför genom att sortera bort ett stort antal avtal, medan man fortfarande fångar upp fall där avtalsstridig avgiftsändring kan ha förekommit.

För de avtal som återstår efter det inledande urvalet har inspektionen från bolagen begärt in förklaring till de avgiftsändringar som genomförts, om den skett på grund av knytning till någon publik referensränta eller på annat sätt. I de fall justeringarna har uppgivits vara baserade på bolagens refinansieringskostnad har bolagen anmodats lämna en redovisning till hur denna kostnad bestämts och hur den påverkat avgiftsändringarna i de särskilt utvalda avtalen. För ett av de granskade bolagen har Finansinspektionen inte funnit anledning att närmare granska något avtal.

Utredningen har förutom ovan beskrivna beräkningar innehållit kontakter med advokater, representanter för branschen m.fl. Dessutom anlätades i inledningen av undersökningen en konsult för genomgång av finansiell leasing som fenomen och för genomgång av beräkning av leasingavgifter.

5 BESTÄMNING AV LEASINGAVGIFTEN

Leasingavtal har ofta formen av ett annuitetsavtal, d.v.s. ett finansieringsavtal som har lika stora betalningar vid varje betalningstillfälle. Detta får till följd att räntedelen är hög och amorteringsdelen låg i början av avtalstiden medan relationen i slutet av avtalsperioden blir den omvända.

För att förstå hur ränteförändringar påverkar leasingavgiftens storlek och därmed den totala summa som leasetagaren kommer att betala bör en beskrivning över beräkningarna bakom ett annuitetsavtal göras.

De huvudparametrar som bestämmer annuitetsavgiftens storlek är:

- finansieringsbeloppet,
- antalet betalningar under avtalets löptid,
- restvärdet (det vid avtalstidens utgång oavskrivna belopp som leasetagaren har att erlagga) och
- aktuell räntesats.

Vad leasegivarna i sina avtalsvillkor normalt bestämmer är att man vid en ränteförändring också har rätt att justera annuitetens storlek i förhållande till förändringar i specificerad referensränta eller det allmänna ränteläget. I normalfallet innebär detta att just storleken på annuiteten (periodbetalningen) förändras. Det finns dock exempel på att bolag i stället förlängt avtalet och låtit annuiteten kvarstå oförändrad.

6. KLAUSULER FÖR AVGIFTSJUSTERING

6.1 TILLÄMPADE KLAUSULER

Klausulerna för avgiftsändring är avsedda att reglera rätten till avgiftsändring i en mängd situationer. Bl.a. regleras leasegivarens rätt till ändring om anskaffningskostnaden för leasingobjektet blir en annan än den som avtalats, vid ändrad lagstiftning samt med anledning av myndighets åtgärd eller av myndighet beslutad kreditpolitisk åtgärd. Vad som här är av intresse är den del av klausulen som reglerar rätten till ändring av avgiften på grund av ändringar i något ränte- eller kostnadsläge. Det finns många olika typer av klausuler som reglerar leasegivarens rätt att ändra leasingavgiften i förevarande hänseende. Klausulerna är inte bara olika hos de olika leasegivarna; samma leasegivare tillämpar också flera olika lydelse. Nedan följer en genomgång av de vanligaste klausulerna. Olika varianter förekommer men de torde gå att sortera in under någon av de angivna klausultyperna.

REFERENSRÄNTA

Avtalet hänvisar till att avgiftsjusteringsförfarandet får göras när förändringar sker i en ränta som är publikt noterad, ex. STIBOR, SSVX (Statsskuldväxlar) eller K1 Composite (referensränta för företagscertifikat som varje dag noteras av de fyra stora affärsbankerna).

ÄNDRING I DET ALLMÄNNA RÄNTELÄGET

Klausulen brukar vara utformad enligt följande. ”Skulle det allmänna ränteläget överstiga räntenivån på kontraktsdagen med en procentenhet eller mer eller skulle, efter flera ränteändringar den sammanlagda ändringen uppgå till minst en procentenhet, äger uthyraren höja leasingavgiften i motsvarande mån. Om det allmänna ränteläget efter det höjning av leasingavgiften ägt rum åter nedgår är leasetagaren berättigad till motsvarande sänkning av leasingavgiften.” Klausulen förekommer både med och utan tröskel. Tröskeln kan också vara olika stor i olika avtal.

RÄNTELÄGET PÅ DEN MARKNAD LEASEGIVAREN REFINANSIERAR SIG

Klausulen är utformad enligt följande. ”Leasegivaren får ändra leasingavgiften om ränteläget på den marknad där leasegivaren vid var tid refinansierar sig ändras i förhållande till basdagens ränteläge.”

ÄNDRADE UPPLÅNINGSKOSTNADER

Klausulen brukar lyda som följer. ”Leasegivaren har rätt att med omedelbar verkan ändra hyresavgiften om det föranleds av ändring i leasegivarens upplåningsränta från dagen för avtalets utskrift eller för senaste avgiftsändring med stöd av denna punkt”.

Finansinspektionen har funnit att flera av de granskade avtalen innehåller en kombination av hänvisningar till det allmänna ränteläget och ränteläget på den marknad varpå bolaget refinansierar sig.

6.2 INSPEKTIONENS SYN PÅ KLAUSULER FÖR RÄNTE- OCH AVGIFTSJUSTERING

Finansinspektionen har haft som princip att på förfrågan från leasetagare eller konsulter hänvisa till allmän domstol eller i förekommande fall skiljemän för uttolkning av leasingavtal. Inspektionen har gjort avsteg från denna princip vid skriftväxling med Svenska Bankföreningen 1992 då myndigheten ifrågasatt lämpligheten av användandet av "det allmänna ränteläget" så som varande en allt för diffus klausul. Användningen av klausulen har därefter också minskat.

Utan att gå närmare in på en tolkning av varje enskild avgiftsjusteringsklausul kan konstateras att det enligt ordalydelsen av de olika klausulerna torde finnas en principiell skillnad mellan hänvisning till det allmänna ränteläget å ena sidan och refinansieringskostnader eller upplåningskostnader å den andra.

Att man använder uttrycket "det allmänna ränteläget" i ett avtal kan inte sägas ge någon diskretionär tolkningsrätt åt leasegivaren. Tvärtom, bör avsikten med uttrycket just vara att ge leasetagaren en viss trygghet för att det inte kan bli en ensidig räntebestämning från leasegivarens sida. Vad som är det allmänna ränteläget måste kunna avläsas av en utomstående, utan tillgång till leasegivarens interna material.

Det torde vara underförstått att det är fråga om ränteläget i ett för den aktuella typen av kontrakt relevant avseende, t.ex. "kort ränta" eller "lång ränta". Oftast är det väl den korta räntan som avses, men även inom området kort ränta finns det ju möjlighet att göra olika avläsningar. Avses 30-dagarsränta eller 180-dagarsränta? Det kan vara betydande skillnad mellan rörelserna vid olika delar av räntekurvan, särskilt i perioder när avkastningskurvan byter lutning. Ingendera kan sägas vara rätt eller fel, men det kan hävdas att leasegivaren inte har ensidig rätt att byta tolkning under avtalets löptid. Har man väl valt referensränta, så får man, såvitt något annat inte avtalats, fortsätta tillämpa den även om det efter en tid skulle te sig ogynnsamt för leasegivaren som kanske då finansierar sig på annat sätt.

Poängen är just att "det allmänna ränteläget" inte är något som skraddarsys för leasegivaren. Det är leasegivaren som bär risken av att just hans upplåningskostnad stiger mer än det allmänna ränteläget (eller sjunker i mindre grad). Omvänt har leasegivaren glädje av om hans upplåningskostnad sjunker i förhållande till det allmänna ränteläget – och det oavsett om orsaken är en förstärkt kreditvärdighet eller en räntespekulation som "gick hem".

En leasegivare som inte vill ta risken av att hans upplåningskostnad utvecklas ogynnsamt i förhållande till det allmänna ränteläget kan använda en formulering som

”bolagets upplåningskostnad”. I princip kan man säga att sådana avtalsvillkor skulle leda till att riskerna fördelas tvärtom mot tidigare, dvs. så att leasegivaren är skyddad mot att hans upplåningskostnad utvecklas ogynnsamt jämfört med det allmänna ränteläget men inte får glädje av att den förbättras. Sådana avtal torde dock vara betydligt mer svårbedömda för utomstående, särskilt i situationer där leasegivaren helt eller delvis refinansierar sig hos ägaren eller annat bolag i samma koncern. En sådan klausul bäddar för bristande transparens och framtida tvister.

7. DOMSTOLSAVGÖRANDEN

Som tidigare nämnts har frågan om avtalsstridig avgiftsändring förekommit varit uppe till avgörande i en skiljedom och tre tingsrättsavgöranden. Innehållet i skiljedomen är inte offentligt. I de tre tingsrättsavgörandena har leasegivarens refinansieringskostnader varit uppe till bedömning (ett av målen rör inte leasing utan avbetalning men avgiftsändringsklausulen är utformad på samma sätt som i leasingavtal).

I ett beslut den 21 december 1998 konstaterade tingsrätten att leasegivaren inte hade kunnat redogöra för hur ändringarna av leasingavgiften gått till i praktiken. Däremot godtog tingsrätten leasegivarens beräkningar av sina refinansieringskostnader genom att konstatera att de aktuella avtalsvillkoren i vart fall inte uteslöt denna beräkning. Av de åberopade beräkningar ansågs framgå att någon överdebitering inte skett.

I en dom den 18 maj 1999 (avbetalning) konstaterade tingsrätten att eftersom räntejusteringsklausulen ger finansbolaget rätt att ensidigt och till sin förmån ändra avtalade betalningsvillkor, är det finansbolaget som i första hand har bevisskyldigheten för att det har funnits förutsättningar att tillämpa räntejusteringsklausulen såsom finansbolaget gjort. Härfter fann tingsrätten att finansbolaget inte fullgjort sin bevisskyldighet beträffande förutsättningarna för räntejusteringsklausulens tillämplighet på sådant sätt att det i tillräcklig mån visat sig berättigat att debitera kundränta med högre belopp än som kan motiveras av svängningarna i det allmänna ränteläget, återspeglade i förekommande referensräntor. Tingsrätten godtog därefter leasetagarnas beräkning av den ränta som kunde anses avtalsenlig, nämligen SSVX 90. Målet är överklagat och förberedelse pågår i Svea Hovrätt.

I dom den 7 januari 2000 lade återigen tingsrätten bevisbördan för att det funnits förutsättningar för att tillämpa avgiftsjusteringsklausulen på det sätt som skett på leasegivaren. Härfter konstaterade tingsrätten att leasegivaren inte hade uppfyllt sin bevisskyldighet vad gäller riktigheten av ränteklausulens tillämpning. Leasegivaren hade inte styrkt att de varit berättigade att höja leasingavgiften med mer än vad som var motiverat av svängningarna hos förekommande referensräntor. SSVX konstaterades därefter skäligen kunna tjäna som måttstock för den avtalsenliga räntans storlek och variation över tiden.

8. FINANSMARKNADEN UNDER ÅREN 1990-1993

De problem vid tillämpningen av räntejusteringsklausulerna i olika leasingkontrakt som nu är föremål för tvister avser i första hand kontrakt som härrör från perioden 1990-1993, den stora finanskrisens år. Som bakgrund ges därför här en kort beskrivning av hur krisen påverkade kreditmarknadens funktionssätt och finansbolagens refinansieringsvillkor.

Den svenska finanskrisen började som en finansbolagskris. Finansbolagens tidigare snabba expansion hade upphört 1989 och i den hårdnande konkurrensen började vissa bolag få svårigheter. När så fastighetsprisutvecklingen började svikta och aktiekurserna gick ned ökade kundförlusterna under 1990 snabbt. I september ställde ett av de största finansbolagen in betalningarna och krisen blev akut. Därigenom hade förutsättningarna för finansbolagens refinansiering ändrats på ett avgörande sätt.

Under de goda åren hade finansbolagen, trots att de då saknade laglig rätt att finansiera sig genom obligationer eller certifikat (papper avsedda för den allmänna omsättningen), kunnat uppnå en upplåningskostnad genom sina s.k. marknadsbevis som inte var mycket högre än den som banker och kreditaktiebolag arbetade med. Det fanns många placerare som var beredda att köpa marknadsbevis eller finansbolagsreverser och risknivån ansågs inte vara så hög att den motiverade något större påslag. Ränteläget kunde förvisso ändras, men man uppfattade i allmänhet inte risken för att det skulle kunna ändras mycket mer för vissa typer av institut än för andra. Dessutom rörde det sig till största delen om papper med kort löptid. Köparens ränterisk var alltså begränsad.

I och med att krisen började försvann marknadsbevisen praktiskt taget helt och bolagen blev hänvisade för sin refinansiering till privat placerade reverser eller upplåning i bank. Finansbolagen som grupp fick därigenom höjda finansieringskostnader av två skäl: dels därför att placerare hade blivit medvetna om kreditrisken och därför krävde högre riskpremier, dels därför att den tidigare mest kostnadseffektiva upplåningsformen fallit bort. Skillnaden mot upplåningskostnaderna för bank och kreditaktiebolag ökade kraftigt. Sannolikt ökade också spridningen mellan finansieringskostnaden för olika bolag betydligt, bl.a. beroende på deras ägarstruktur.

Även om kreditförlusterna under 1991 började sprida sig också till bankerna var det på finansieringsmarknaden en lugnare period, med i huvudsak fallande ränteläge, bl.a. under intryck av beslutet att knyta kronan till ecu. Under 1992 började emellertid de ekonomiska balansproblemen växa och i augusti inleddes det förlopp av räntestegringar som kulminerade den 16 september när Riksbankens marginalränta höjdes till 500%. Efter detta kunde Riksbanken successivt åter sänka marginalräntan fram till november när nya krystecken visade sig. Denna gång avbröts emellertid försvaret av växelkursen innan räntestegringarna nått lika långt som tidigare. När kronan fick flyta fritt försämrades växelkursen kraftig samtidigt som ränteläget successivt kunde börja sänkas.

Under detta krisförlopp blev påfrestningarna på finansmarknaden mycket stora och de svenska bankernas stora utlandsupplåning tedde sig i september 1992 allt mer problematisk. I slutet av månaden meddelade regeringen därför, efter att ha försäkrat sig om ett brett stöd för detta i riksdagen, att staten skulle garantera att alla svenska banker skulle kunna honorera sina skulder (den generella bankgarantin). Riksbanken lyfte också av bankerna en betydande del av den utländska finansieringsbördan genom att själv ta upp stora valutakrediter som vidareutlånades till bankerna.

Det är givet att den extrema utvecklingen under denna period fick stort genomslag på finansmarknaden, där många invanda föreställningar om vad som var "naturligt" eller "rimligt" visade sig överspelade. Skillnaden i upplåningsvillkor mellan olika låntagarkategorier blev större och avkastningskurvan var periodvis så brant att även små löptidsskillnader fick stor inverkan på marknadsräntans nivå. "Det allmänna ränteläget" måste preciseras allt noggrannare för att kunna ges en operationell tillämpning.

Det är uppenbart att tillämpningen av många räntejusteringsklausuler under sådana omständigheter blev mycket mer kontroversiell än den tidigare varit. Olika sätt att avläsa ränteförändringarna kunde ge kraftigt olika resultat. För finansbolagen blev det också en kategoriklyvning i och med att de bankägda bolagen kom att omfattas av statens bankgaranti, medan övriga finansbolag inte gjorde det. Refinansieringssituationen blev helt olika för de två kategorierna.

I takt med att krisen ebbade ut och den samhällsekonomiska balansen blivit bättre har också de skildrade svårigheterna för ränteanpassningen minskat. Marknadens parter har också lärt sig att i större utsträckning arbeta med villkor som är mer preciserade, t.ex. med hänvisning till bestämda publika räntesatser.

Det bör avslutningsvis understrykas att Finansinspektionen inte anser att de extrema förhållandena under finanskrisens år i sig legitimerar särskilda avtalstolkningar från finansbolagens sida. Däremot kan dessa förhållanden bidra till att förklara varför parterna kan ha så olika uppfattning om vad som varit en rimlig tillämpning i konkreta fall.

Jämförelse Stibor O/N - Stibor 3 mån

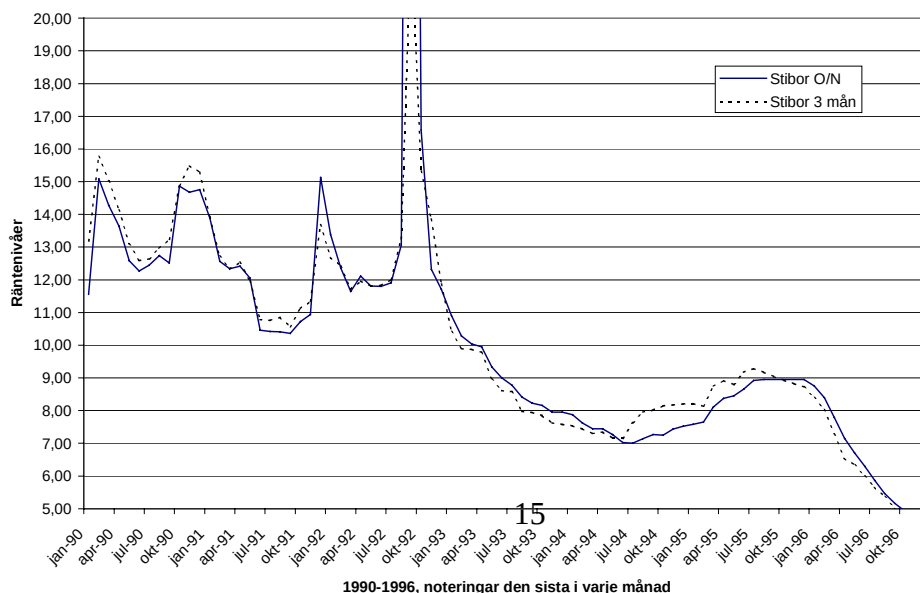

Illustration av ränteutvecklingen under undersökt period (STIBOR over night samt STIBOR tre månader. Perioden oktober 1992 till januari 1993 ej fullständig).

9. RESULTAT

9.1 FAKTAREDOVISNING

Finansinspektionen har sammanställt vissa uppgifter beträffande de totalt 504 leasing-avtal som omfattas av utredningen. Av dessa har inspektionen begärt en närmare redogörelse för 122 avtal motsvarande 25 % av samtliga avtal.

Studerar man samtliga undersökta avtal kan konstateras att de avtal som särskilt utvalts p g a att deras räntejustering inte följer utvecklingen av STIBOR 90 dagar, i merparten av fallen var tecknade under åren 1990 – 1993. Som framgår av tabell 1 nedan utgjorde denna andel ca 84 %.

Tabell 1. Andel av de avtal som särskilt studerats och kommenterats av finansbolagen fördelat på år.

År	Procent
1990-1993	84
1994-1996	16
Summa	100

Av samtliga undersökta avtal kan konstateras att avtal slutna med klausul om avgiftsjustering kopplad till det allmänna ränteläget varit hög, men klart sjunkande. Avtal tecknade under åren 1990 – 1993 hade i 70 % koppling till det allmänna ränteläget. Denna andel sjunker sedan kraftigt till 34 % för avtal tecknade mellan 1994 – 1996.

Tabell 2. Avtal med olika typer av avgiftsjusteringsklausuler som andel av samtliga studerade avtal, procent.

År	1990-1993	1994-1996
Allmänna ränteläget	70	34
Publik ränta	28	63
Övrigt	2	3
Summa	100	100

En närmare studie av de särskilt utvalda 122 avtalen visar att de nästan uteslutande hade det allmänna ränteläget som bas för avgiftsjustering. Resultatet redovisas i tabell 3 nedan.

Tabell 3. Antal avtal som särskilt kommenterats av bolagen fördelade på olika avgiftsändringsklausuler, antal.

År	1990-1993	1994-1996
Allmänna ränteläget	101	18
Publik ränta	2	1
Summa	103	19

Av samtliga 504 avtal innehåller knappt en tiondel skiljeklausul. Stora skillnader mellan bolagen föreligger dock när det gäller förekomsten av skiljeklausul. Beträffande ett av bolagen innehöll drygt 30 % av de genomgångna avtalen skiljeklausul.

9.2 BOLAGENS KOMMENTARER

Finansinspektionen har tillskrivit bolagen och begärt kommentarer till de 122 särskilt utvalda avtalen. Inspektionen har här begärt en redogörelse för dessa avtal inklusive en förklaring till avvikelserna mot förändringar i STIBOR 90 dagar. Bolagen har i svar till inspektionen närmare redogjort för dessa avtal.

Nedan följer en översiktlig redovisning av vissa principiella frågor som bolagen kommenterat i sina svar.

STIBOR

En jämförelse med förändringarna i STIBOR som tänkta förändringar av det allmänna ränteläget resp. refinansieringsräntan har kommenterats av samtliga granskade bolag. Gemensamt för bolagens kommentarer, till de kontrakt där utlåningsräntorna justerats mer än förändringarna i STIBOR, är att STIBOR har saknat all betydelse som mått för bolagens refinansieringskostnader. I sina kommentarer anser bolagen vidare att staten genom utfästelse under en avsevärd tid av den aktuella perioden garanterade bankernas fortlevnad och att STIBOR 90 dagar därigenom i praktiken kom att bli en statsgaranterad ränta. De fristående finansbolagen omfattades inte av någon statlig utfästelse. Det är därför inte enligt bolagen relevant att applicera förändringarna av STIBOR på finansbolagens avgiftsjusteringar.

FINANSIERINGSKÄLLOR

Under perioden september 1990 – februari 1994 fanns ingen normalt fungerande kapitalmarknad för finansbolagen. Under denna tid refinansierade finansbolagen sin verksamhet genom upplåning till olika kapitalmarknadsräntor med varierande löptid. Finansieringskällorna bestod av reverslån, checkräkning i bank, marknadsbevis och andra upplåningsformer för upplåning på svensk och utländsk marknad. Räntebildningen på marknaden återspeglades i Riksbankens officiella diskonto, affärsbankernas ränta för checkkredit och andra ränteparametrar. Härtill kom möjligheten att för vissa finansbolag till viss del finansiera verksamheten med eget kapital. Inspektionens jämförelse bygger enligt bolagens kommentarer på en förenkling.

En genomgång av refinansieringskostnaderna kräver enligt bolagen en analys av upplåningsportföljens och balansräkningens sammansättning vid var tid med avseende på faktorer såsom andelen lån med olika löptid, dagslån, kortfristigt, längre löptid, andel valutalån, swapar, andel upplåning i förhållande till eget kapital och tagna positioner relativt kreditportföljens sammansättning.

ÖVRIGA FAKTORER

Några av de undersökta leasegivarna har beskrivit sin tolkning av det allmänna ränteläget och nämnt andra lättidentifierbara ränteparametrar såsom Riksbankens reporänta som en indikation av det allmänna ränteläget. Andra har beskrivit marknaden för refinansiering under perioden med de särskilda svårigheter som finanskrisen hösten 1992 innebar samt angivit hur deras refinansieringskostnader varit sammansatta under perioden. Den meningen har framförts att med det allmänna ränteläget avses dels de förändringar som sker på räntemarknaden i stort men dels även de reella förändringarna i en leasegivares egen upplåning.

Vidare hänvisas i kommentarerna till partsavsikten bakom avtalssluten. Skulle parterna ha avsett att avgiftsändringarna skulle följa STIBOR så skulle man ha avtalat om det. Skulle parterna vara oense om avtalsinnehållet så är det ytterst en fråga för domstol.

PRINCIPIELLA INVÄNDNINGAR

Bolagen har även i sina kommentarer ansett att om Finansinspektionen gör en bedömning av avtalen med STIBOR som referenspunkt är det en juridisk tolkning av en avtalsfråga som redan har varit, alltså är och kommer att bli föremål för tolkning av domstol. Därigenom ikläder sig Finansinspektionen en rättsskipande roll, vilket kan ifrågasättas på konstitutionell grund. Det pågår ett antal civilrättsliga tvister avseende påstådda överdebiteringar. I dessa tvister behandlas ett flertal av de av Finansinspektionen ställda frågorna.

9.3 FINANSINSPEKTIONENS SLUTSATSER

INLEDNING

Finansiell leasing är inte föremål för särskild lagreglering. Frågan har utretts men utredningsförslaget har inte lett till lagstiftning. Förhållandet mellan parterna regleras uteslutande genom avtal dem emellan. Frågan huruvida en parts agerande är acceptabelt eller inte måste sålunda bedömas genom avtalstolkning. Naturligtvis kan även allmänna avtalsrättsliga regler och principer ge vägledning. Vägledande avgöranden från domstol såvitt avser rätten till avgiftsjustering saknas nästan helt.

Som leasingutredningen konstaterat i sitt betänkande ligger nackdelarna med finansiell leasing för såväl leasetagare som leasegivare i avsaknaden av klargörande och balanserade lagregler på det civilrättsliga planet.

FINANSINSPEKTIONENS UPPGIFTER OCH BEDÖMNING

Rollfördelningen mellan lagstiftande, dömande och verkställande organ är grundläggande. Finansinspektionen har i uppgift att agera i den verkställande rollen. Någon möjlighet att agera domstol har inte inspektionen.

Att avgöra civilrättsliga tvister mellan enskilda är en uppgift för allmän domstol eller, när så avtalats, skiljemän. Att göra generella avvägningar mellan olika skyddsintressen är en lagstiftningsuppgift för riksdagen.

Ovanstående hindrar inte inspektionen från att uttrycka sin allmänna åsikt i förevarande frågor. Detta har också Finansinspektionen gjort. I sitt remissvar över leasingutredningens betänkande tillstyrkte Finansinspektionen utredningens förslag att införa vissa tvingande regler för konsumentleasing, där det finns ett behov av att stärka konsumenternas skydd. Inspektionen fortsatte ”Samma regler bör gälla för mindre näringsidkare med hänsyn till att de har samma behov av skydd mot oskäligen avtalsvillkor”. Inspektionen har inte ändrat uppfattning i denna fråga.

Vad inspektionen i sin tillsyn i förevarande fall kan kontrollera är om det förekommit systematisk överdebitering. Med ledning av företagen utredning kan inspektionen konstatera att det råder en mängd oklarheter kring hur avgiftsändringsklausulerna skall tolkas. Bl.a. är det ovisst vad som avses med det allmänna ränteläget men även vad som avses med ränteläget på den marknad varpå leasegivaren vid var tid refinansierar sin verksamhet.

Med hänsyn till de olika bedömningar som görs i de enskilda fallen och i brist på vägledande avgöranden är det emellertid inte möjligt för Finansinspektionen att påstå att de använda avtalsvillkoren är oskäligen eller om tillämpningen av villkoren varit avtalsstridig. Därmed saknas underlag för inspektionen att göra en bedömning huruvida någon osund verksamhet förekommit.

LEASINGAVTALENS UTFORMNING IDAG

Intressant för utvecklingen av finansiell leasing är hur avtalssituationen ser ut idag. Den kan nämligen ge en fingervisning om risken för framtida tolkningsproblem och tvister. Finansinspektionen kan också konstatera att bl.a. andelen avtalsklausuler som hänvisar till det allmänna ränteläget har minskat betydligt till förmån för klausuler som endast medger avgiftsändring vid förändringar i en publik ränta. Detta understryker en förändrad syn hos bolagen på utformningen av räntejusteringsklausuler i avtalsvillkoren. Granskningen har också visat att avtal som har en avvikelse gentemot STIBOR främst är att hänföra till början av 1990-talet. Inspektionen vill härmed inte ha sagt att tolkningen av avgiftsklausuler uteslutande är ett historiskt problem. Emellertid synes avgiftsdebitering som avvikit från publikt iakttagbara räntor främst vara att hänföra till turbulensen kring finanskrisen. Denna bild förstärks av att det i tre av de undersökta bolagens nuvarande leasingvolym (sommaren 1999) i princip endast finns avtal med avgiftsändringsvillkor knutna till en publik ränta. För övriga fyra undersökta bolag uppgår denna siffra till mellan 85 och 95 procent. Sistnämnda siffror visar att utvecklingen från klausuler som hänvisar till det allmänna ränteläget eller liknande, till klausuler som refererar till en publik ränta som grund för avgiftsjustering fortsatt (jfr redovisningen i avsnitt 9.1).

AVSLUTANDE KOMMENTARER OCH FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Under framväxten av finansiell leasing utvecklades leasingavtalen med leasegivarna som utformare av avtalsvillkoren. Villkoren har använts vid tecknande av avtal med såväl stora som små leasetagare. Styrkeförhållandena mellan parterna har i många fall varit mycket olika. Likväl har avtalsvillkoren använts under lång tid med alla typer av näringsidkande leasetagare som avtalsparter till leasegivarna. Det får förutsättas att parterna vid ingående av avtalen utgått från att klausulerna inte skulle medföra större tillämpningsproblem. Tvister om tolkningen av avtalen, främst avgiftsjusteringsklausulen, har emellertid kommit att ställas på sin spets med anledning av de extrema finansiella förhållanden som rådde under början av 1990-talet.

Ovan har redovisats inspektionens principiella syn på de olika avgiftsändringsklausulerna. Några bolag har redovisat en till viss del avvikande uppfattning härvidlag. Det kan konstateras att den otydliga utformningen av avtalen medfört många tolkningsproblem och tvister. I egenskap av utformare av avtalen har leasegivarna ett stort ansvar för dessa otydligheter. Vidare är det ett problem när samma typ av avtal används vid tecknande av avtal med såväl mycket stora avtalsparter som vid avtalsslut med små. Ovanstående innebär emellertid inte att den mycket omfattande användningen av klausulerna i efterhand generellt skall bedömas som osund.

Som ovan nämnts råder avtalsfrihet mellan näringsidkare. Detta innebär att båda de avtalslutande parterna har ett ansvar för avtalsinnehållet. När avtalen ingås av större leasetagare är detta också ett rimligt förhållande.

Vad däremot gäller mindre leasetagare vill inspektionen åter framhålla att det är motiverat att dessa av lagstiftaren ges samma skydd som bör tillkomma konsumenter vid finansiell leasing.

För att i framtiden undvika problem med avtalstolkning och tvister även för större näringsidkare bör enligt Finansinspektionens uppfattning leasingutredningens förslag om underrättelse i samband med ändring av leasingavgiften tas under övervägande. Förslaget innebär att större krav skall ställas på leasegivaren att underrätta leasetagaren om beslutade ändringar av leasingavgiften och om byte av referensränta. I en sådan underrättelse om ändring skall grunden för ändringen anges på ett sådant sätt att leasetagare kan kontrollera om ändringen stämmer överens med vad som har avtalats. För att göra en sådan kontroll möjlig måste leasingavtalet ange förutsättningarna för ändring och avtalets internränta (8 § i leasingutredningens förslag till lag om finansiell leasing).

En reglering av underrättelseskyldighet för leasegivarna vid ändring av leasingavgiften kan ske genom lagstiftning, av Finansinspektionen utfärdade allmänna råd eller branschöverenskommelser. Frågan vad som är mest lämpligt bör bli föremål för närmare överväganden. Dessa överväganden bör dock göras i ett vidare sammanhang än att bara avse finansiell leasing. Det är av vikt att avtal på finansmarknaden utformas så att oklarheter rörande vem som bär ränterisken – kreditgivaren eller kredittagaren – minimeras.